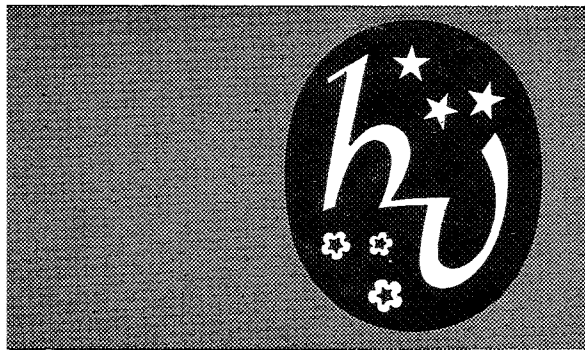

MENS EN WERELD

Dromen die verderven

De ruiter op dit plaatje is voor de barrière gekomen en de ruiter is afgeworpen; hij heeft zich lelijk vergaloppeerd. En ziende dit plaatje moest ik direct denken aan de gezamenlijke kerkeraden van Hardinxveld-Giessendam, die zich ook zo schandelijk vergaloppeerd hebben. Zij hebben zich enige tijd geleden tot alle ouders en opvoeders gewend met een geschrift over de jeugd van tegenwoordig. Zij stellen daar in dat 68 % van de Nederlandse jeugd vóór het 18e jaar seksueel verkeer heeft. Ook in Hardinxveld-Giessendam is het 's avonds, in een bepaalde buurt niet pluis. Het stuk waarschuwt de ouders om op de kinderen te passen en besluit met deze vraag: „Op welk fundament is uw levenshuis gebouwd? Op humanisme, socialisme, communisme, egoïsme... of op de Rots der eeuwen: Jezus Christus?” En wat suggereren de heren kerkeradsleden dus? Als het levenshuis gebaseerd is, – laten we deze term nu maar voor hun rekening – op humanisme, socialisme, communisme of egoïsme dan gaan de kinderen het huis uit en in die bepaalde buurt gebeuren dan die schandelijke zaken. Leest u het goed; humanisme, socialisme, communisme, egoïsme.

Ik hoop, dat een van de opstellers, of vele van dit edele manifest dit stukje onder ogen krijgt. Ik wil hem dan verklaren, dat hij mede de oorzaak is, dat, wat het geestelijk-zedelijk peil betreft Hardinxveld-Giessendam tot de achtergebleven gebieden van Nederland behoren en dan moet hij ook eens hier over nadenken. Zou het niet zo kunnen zijn dat de jeugd uit de huizen waar zó Christus' boodschap wordt verkondigd, huizen waar zó – als er gesproken wordt, maar daar ben ik niet zeker van, – gepraat wordt over socialisme, humanisme, communisme, egoïsme (deze wereldomspannende beweging), eenvoudig wegvluicht?

Deze heren schrijvers van dit schotschrift mogen zich diep schamen over zoveel domheid, onverdraagzaamheid, onchristelijkheid, onmenselijkheid en egoïsme, want van die beweging zijn zij ereleden. Als het niet zo humoristisch was was het tragisch. Dit pamflet werd in 1960 geschreven in Nederland. De schrijvers hebben Nederland weer eens hoog opgestoten in de vaart der volkeren.

Wel niemand kan onberoerd blijven bij de aanblik van hetgeen thans in Frankrijk geschiedt. Een kernland der Europese cultuur, dat als zodanig nog immer een rol speelt door zijn dichters en denkers, is sinds jaren ten prooi aan verwarring. Er bestaan felle interne tegenstellingen. Er zijn meer feodale kasten dan men vaak vermoedt; een aanzienlijk deel der bourgeoisie toont gemis aan sociale en nationale verantwoordelijkheid; vandaar dat niet weinige arbeiders in de armen zijn gedreven van het communisme, en dat ook intellectuelen dit zijn gaan idealiseren. Doch het meest op de voorgrond tredende kenmerk is wel, dat de leidende groepen zich niet hebben kunnen aanpassen aan een sterk veranderde wereld die de Franse „grootheid” heeft geliquideerd.

De Duitse bezetting en het regime van Vichy hebben een nederlaag bevestigd, die als een onvoorstelbare slag is aangekomen. Het Franse prestige werd zodanig ondermijnd, dat Libanon, Syrië, Indo-China (waar de Japanners enige jaren hadden geheerst) Tunesië en Marokko de voogdij niet langer verdroegen, en dat de Algerijnse nationalist hun opstand ontketenden. Doch nimmer hebben de Franse staatslieden der Vierde Republiek daaruit de conclusie getrokken, dat de periode van het kolonialisme voorbij was. Hun conservatief en immobilistisch geworden democratie zag zich positie na positie ontwringen na heftig doch ijdel verzet. En daarmee ging een psychisch complex samen, dat de geesten nog meer verduisterde: de politici en hun aanhangers zagen zich als slachtoffers van een reeks samenzweringen tegen de grootheid van hun land. Zij verpersoonlijkten de factoren en machten, die tot de gewijzigde verhoudingen hadden geleid, en schilderden die af als even zovele duivelen. De demonen waren de communisten, de Arabieren, de Amerikanen, de Britten, al naar deze Fransen stuitten op gebrek aan medewerking tot het herstel ener vergane grootheid.

Het krachtigst was deze neurose bij de Europeanen in Algerije, die immers ook het meest bedreigd werden in hun materiële belangen. Voor hen was Algerije een kolonie met een bevoorrechte blanke minderheid, geen gelijkwaardig deel van Frankrijk. Ook na 1945 saboteerden zij alle hervormingen, die geleidelijke emancipatie van alle inwoners beoogden. Toen een deel der moslims overging tot rebellie, wilden zij van concessies en onderhandelingen niets weten. Hun mentaliteit besmette de ontwortelden in hun moederland en verlamde de regeringen. Zo kon hun rebellie van mei 1958 het regime der Vierde Republiek in Parijs ten val brengen, omdat dit werd verdacht van zwakheid. Toch was het moederland minder irrealistisch dan de Algerijnse Europeanen. En de compromis-kandidaat der extremisten en gematigden werd de Gaulle. Hij zou de volkstribuun zijn, die in deze benarde tijden redding zou brengen, de Cesar die het vaderland moest redden. Hij was autoritair, had voorkeur voor een „republiek van notabelen” en afkeer van het parlement. Hij was

in de oorlog het symbool geweest van de Franse „grandeur”. Hij droomde van Franse hegemonie op het vasteland. En hij was een generaal, die het leger vertrouwen zou kunnen inboezemen. In koloniale aangelegenheden was hij liberaler dan de reactionairen, doch hij scheen voor ieder aanvaardbaar.

Thans, na twee en een half jaar, is dezelfde de Gaulle voor de Algerijnse Europeanen en hun aanhangers in Frankrijk erger en slechter dan enig minister van de verguisde Vierde Republiek. De hoofdoorzaak daarvan is, dat de president de onmogelijkheid heeft ingezien van het handhaven van vroegere posities. Het ontbreekt hem niet aan illusies van grootheid, gezien zijn pogingen, ten koste van ontzaglijke offers zijn land te verheffen tot een atoommacht, zij het slechts met „arme-lui-bommetjes”. Maar hij is weer geen illusionist genoeg, om niet in te zien, dat de ontvoogding der negergewesten onvermijdelijk was. De ontwikkeling in Zwart Afrika overspoelde hem weliswaar: hij zag zijn conceptie van een Frans-Afrikaanse Gemeenschap met een leidende rol voor het moederland snel verouderen en sterven. Hij meende echter nog wel, die Franse positie ten aanzien van Algerije te kunnen handhaven, misschien na afscheiding van de meest onverzoenlijke moslims in een aparte staat. Voorwaarde daartoe was dan echter een hoge mate van zelfbestuur voor het Algerijnse gewest. Doch tegen deze opvatting rebelleerden de Europeanen in Algerije, zoals zij dat hebben gedaan in 1958, eerst in januari van dit jaar en nu bij het bezoek van de Gaulle.

Zo wordt de aanpassing van Frankrijk aan de buitenwereld, de normalisering van zijn betrekkingen daarmee, steeds weer geremd. De contrarevolutionaire krachten zetten zich schrap tegen een reeks onstuimige revoluties, die de gehele naoorlogse internationale samenleving heftiger berouwen, dan ooit in de historie het geval is geweest. Steeds meer vermindert de culturele uitstraling der Franse intelligentsia. In Algerije maken gedéclasséerden zich schuldig aan martelingen, gelijk aan die der nationaal-socialistische horden. En men vraagt zich af, of dit sadisme niet nauw verwant is aan een masochisme, dat onbewust overtuigd is van de ondergang, maar een ganse cultuur in die val wil meeslepen.

Dit is nu het droevigste aspect van hetgeen in Frankrijk en Algerije geschiedt. Er is geen twijfel aan, dat men hier van ondergangs-symptomen moet spreken, voortgekomen uit de onwil genoeg te nemen met een bescheidener plaats in de wereld. Deze mentaliteit bedreigt helaas geheel Europa. Het kan de wereldgeschiedenis niet meer beheersen. Het kan er zich nog wel bij aanpassen, mits het dat psychisch vermag te doen. Zo niet, dan is het gedoemd zichzelf te verderven.

Een deel der Fransen is bezig dit te doen, onder de fraaiste leuzen, die eens golden als idealen van grootheid. Soms echter is de wijsheid – en de cultuur – gediend met bescheidenheid. Zelfs wanneer anderen zich blind staren op kunstmanen en raketten.

Constandse

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
15e jaargang no. 24 – 17 december 1960

Kritisch allerlei

Kort voor Sint-Nicolaas hebben wij de nieuwe Boekengids ontvangen (de algemene editie natuurlijk, laten we dat er zuilshalve bijzeggen), uitgegeven door de commissie met de lange naam, die het zich tot taak stelt het boek dichtert te brengen bij het publiek. Wij juichen het bestaan van die commissie toe, wij juichen ook die Boekengids toe, al vinden wij dat ook die niet meer is wat hij vroeger was (maar misschien wijst dat op onze oude dag).

Wat wij in deze uitgave misten was echter een advertentie van de uitgeverij Oisterwijk in Den Haag, de uitgeefster van de boeken van Han B. Aalberse over Bob en Daphne. Nu zou men kunnen denken dat die uitgeverij, langzamerhand van oordeel dat de boeken in kwestie voldoende publiciteit hebben gehad, niet aan een verdere advertentiecampagne had gedacht. Maar nee, het is de goed-Hollandse degelijkheid van de befaamde commissie die haar deed besluiten de bedoelde advertentie botweg te weigeren, omdat over het derde deel in deze serie een proces aanhangig is, waarin nog geen uitspraak is gedaan over de vraag of het boek al dan niet pornografisch zou zijn. Nu is evenwel van de beide eerste delen, die normaal in de handel zijn, uitgemaakt dat die in ieder geval niet tot pornografie kunnen worden bestempeld, reden waarom wij ons afvragen wat dan wel de oorzaak kan zijn van deze angstvalligheid van de C.P.N.B., een angstvalligheid die gelijk staat aan een ongeoorloofde censuur op wat het Nederlandse publiek al dan niet aangekondigd zal krijgen. Is de invloed van het I.D.I.L. nu ook al buiten de katholieke editie van de Boekengids doorgedrongen?

W ordt er op deze wijze dus wél over ons zieleheil ge-waakt, een kleine bloemlezing van de titels uit folders die door huis-aan-huis-verspreiding ook onze brievenbus bereiken, leert dat er tegen het soort lectuur dat werkelijk op het randje van de rechterlijke afgrond manoeuvreert, blijkbaar nog steeds onvoldoende kan worden opgetreden. Een korte bloemlezing uit de aankondiging van dit soort „voorlichtende werken”:

„Eiland der hartstochten: een boek zoals er weinige geschreven zijn, vol hartstocht en erotiek. Deze roman beschrijft op bijzondere wijze de seksuele verhouding van een man met vier vrouwen tegelijk en is in wezen een verbeelding van een droom, die iedere man op zijn wijze droomt.

In adamskostuum: een boek zoals men zelden zag. De avonturen van twee jonge vrouwen bij de Franse naturalisten, waarbij zij voorgoed met de preutsheid afrekenen. Een zeer bijzonder werk met 40 grote originele foto's naar

de natuur. Kan hier niet nader omschreven worden. Beslist geen uitreiking aan minderjarigen.

De maagd met de zeven gezichten: de waarheid omtrent een enorm Frans zedenschandaal wordt in dit boek genadeloos prijsgegeven. Tot in bijzonderheden beschrijft het de uitspattingen waaraan men zich op grote schaal overgeeft. Een boek dat u brengt tot de bron van het ontstaan der pornografie en dat de schijnwerper richt op de verbijsterende orgieën die er rondom worden aangericht.

Nog een paar titels die voor zichzelf spreken: *Maitresse van Satan*, *Worsteling met de ontucht*, *Hof der wellust*, *Vuur in de aderen*, *De drift in het lichaam*, *Door de mandarijn gevorderd*, *De maniak en de slavin*, *Laaiend vuur*, *Maagd of minnares*, *De besmeurde engel*.

Dát mag allemaal. Ach, en dat het mag, daar maken wij ons eigenlijk niet zoveel zorgen over. Het soort mensen dat op die aanbiedingen ingaat, brengen wij toch niet tot Vestdijk of Anna Blaman. Maar waarom zouden wij ons dan wél zo druk maken over boeken die beslist een heel eind verder van die denkbeeldige streep verwijderd zijn, en die als voorlichting voor heel wat ouders zeker hun nut hebben?

Het Puertoricaanse muisje blijkt inmiddels nog een klein staartje gekregen te hebben. Berichten wij in een vorig nummer al, dat de bisschoppen van dat land hun „dierbare gelovigen” tevergeefs hadden „geadviseerd” gouverneur Marin niet te herkiezen, omdat hij een wet had ondertekend die het aanbieden van voorbehoedsmiddelen legaal maakte, de bisschoppen zijn over hun verlies zo vertoerd geworden, dat ze het stemmen op Marin hebben bestempeld tot een zonde, die moet worden gebiecht, wanneer men althans zijn kerkelijke rechten niet wil verspelen. Ongetwijfeld zullen daar wel een paar eenvoudige zielen intrappen, vertrouwende op het biechtgeheim, waarover wij hun overigens graag een boekje open zouden doen...

In Het Vaderland reageert mr. G. J. J. A. Delfgaauw op de opmerkingen van mr. H. K. J. Beernink, voorzitter van de Christelijk-Historische Unie, die over het verlenen van subsidies aan humanistische activiteiten heeft gezegd:

„Wij christelijk-historischen stellen ons op het standpunt dat ons land moet worden geregeerd als een christelijke natie in protestantse zin. Het Humanistisch Verbond nu ondermijnt een van de grondslagen van de West-europese beschaving, namelijk het christendom. Aan deze onderminning mogen wij niet meewerken door het beschikbaar stellen van geld uit de staatskas.”

Dat het humanisme het christendom zou ondermijnen, blijft een onbewezen stelling, terwijl mr. Beernink maar voorbijgaat aan het feit, dat dat geld toch ook uit de zakken van diezelfde humanisten in de staatskas is gekomen. Maar aan dit soort discriminatoire uitspraken zijn wij langzamerhand wel gewend geraakt. Ter voorlichting van mr. Beernink is het ingezonden stuk van mr. Delfgaauw echter interessant, omdat hij opmerkt, „dat de conclusies van mr. Beernink waarlijk niet door het „Wij christelijk-historischen” worden gedekt. Als overtuigd aanhanger van de c.-h.-beginselen, zoals deze in de Unie belichaamd zijn, meen ik erop te moeten wijzen, dat deze beginselen niet slechts één interpretatie toelaten.”

De schrijver merkt op, dat de C.H.U. zich baseert op wat Nederland door de reformatie in de 16de eeuw ontving, maar dat dit niet in overeenstemming is met ons staatsrecht, dat immers uitgaat van de 18de-eeuwse revolutie, en daardoor ook is gekomen tot de neutrale overheid. Hij zegt dan: „Nu ons volk echter niet doordrongen is van wat het met de hervorming heeft ontvangen – ik heb héél het volk op het oog – mag men aan groepen die met deze christelijk-historische zienswijze niet kunnen meegaan, niet weigeren waarop zij krachtens ons staatsrecht aanspraak kunnen maken.”

Mr. Delfgaauw acht het weigeren van subsidies een vooruitgrijpen op een situatie die z.i. zal ontstaan wanneer heel ons volk wél de beginselen der reformatie zal hebben aanvaard, doch dan zal ook die weigering niet meer nodig zijn, omdat de subsidie niet meer zal worden gevraagd.

„Wanneer wij echter stellen, dat het christelijk nationaal beginsel niet betekent de organisatie van de belijders, door middel waarvan de eigen beginselen in de praktijk moeten zegevieren, maar een waarlijk door de hervorming geïnspireerd uitgangspunt voor de staatkunde, dan doen wij eerst recht aan de opvatting, dat het ons christelijk-historischen niet zozeer

te doen is om de meerderheid der kiesgerechtigden als wel om het gezag van Gods Woord, waaraan wij ons beginsel ontleent. Zo ont-komen wij ook aan de heilloze mening dat wij in ons politieke handelen onderscheid zouden moeten maken tussen een gelovig en een niet-gelovig deel van ons volk.”

Het blijft een kwestie van interpretatie der c.-h. beginselen, en buitendien een van verdraagzaamheid. Wij zouden alleen mr. Beernink de vraag willen stellen hoe hij met zijn uitleg van die beginselen een regering kan blijven steunen die in meerderheid beslist niet op het standpunt staat, „dat ons land moet worden geregeerd als een christelijke natie in protestantse zin.”

De zionistische studentenorganisatie in Nederland heeft de twintigste verjaardag van Anneke Beekman aangegrepen om te komen tot een herdenking van de kinderroof die destijds door rooms-katholieken is gepleegd. De VARA verdient lof voor het interview met de voorzitter van die organisatie dat zij voor de televisie uitzond, en Propria Cures voor de wijze waarop het het hele trieste feitenrelaas nog eens in al zijn sinisterheid afdruckte. De plaatsruimte ontbreekt ons om het hele artikel van M. Gerstenfeld in dat Amsterdams studentenblad over te nemen. Wij zouden het maar al te gaarne doen, maar moeten volstaan met dringend aan te bevelen het nummer van 5 november te bestellen (O.Z. Voorburgwal 87-89, Amsterdam), als u op de hoogte wilt zijn. Een citaat slechts:

„Als mgr. Alfrink zondag a.s. van de kansel sommeert Anneke terug te brengen is zij er maandag a.s. Het „Wie zwijgt stemt toe” geldt des te meer voor de hoogste gezagsdrager der katholieke kerk in Nederland.”

Waarbij dan ons inziens nog komt een op zijn minst merkwaardig falen van de justitie, die in het achterhalen van andere misdrijven zo'n goede naam heeft verworven. Of misschien toch niet zo merkwaardig?

Verzet

Toen zei de man: ik ben moe;
vijand laat van mij af;
ik verweer mij niet meer;
ik lig nog maar wat en wacht af
of ik gehaald word vannacht.
en de priester: ik breng u den Heer.
maar hij met een laatsten slag
sloeg het kruisbeeld weg van zijn mond
en krijste: ga weg –
neem mijn laatst bezit mij niet af:
mijn zonden gaan mee in mijn graf.

Uit: H. Marsman – Verzameld werk
Amsterdam, 1960. Em. Querido's Uitgeverij N.V.

De mens en zijn goden

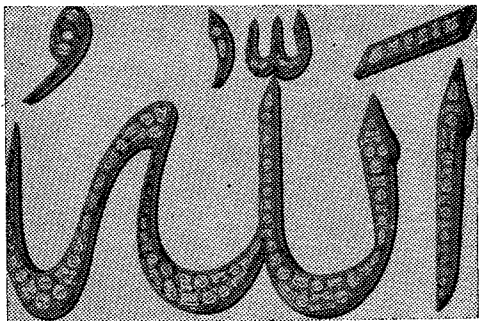
door Hella S. Haasse

Moeder Maïs

Bij Uitgeverij Djambatan-De Brug N.V. verscheen „De Mens en zijn Goden” door F. Sierksma: zoals de schrijver het zelf in zijn voorwoord aanduidt „een kleine bloemlezing van godenbeelden, vergezeld van een inleiding, die een klein aantal van de gezichtspunten bevat, van waaruit men de goden en hun beelden kan bezien.” Dat is wel een bescheiden kenschets van deze uiterst deskundige en vanuit eigen beweging in helder proza geschreven beschouwing en van de ronduit prachtige afbeeldingen (de laatste ook weer persoonlijke keuze van de auteur), een en ander op fraaie en overzichtelijke wijze bijeengebracht tot een boekwerk van allure. Alleen al als „wegwijzer” naar b.v. ethnologische musea, is „De Mens en zijn Goden” van niet te onderschatten betekenis. Maar het zwaartepunt ligt ergens anders.

Dit boek zal vele lezers ertoe brengen iets te relativiseren, dat zij misschien van kindsbeen af – gevormd door eeuwen van westers leven en van christelijke geloofsbelijdenis – als absoluut hebben leren beschouwen. Het laat hen in z.g. primitieve of vreemde uitingen van mensen uit andere tijden en culturen niet alleen zeer „actuele” en nabije elementen tegenkomen (waardoor men gedwongen wordt achter „vreemd”, „ver” en „primitief” al meteen vraagtekens te zetten), maar het brengt hen er tevens toe iets van zichzelf te herkennen dat zij niet meer of nog niet wisten, en om bepaalde dingen, zoals b.v. sexualiteit en agressie, te zien in een verband waar zij zich die nooit eerder hadden kunnen of durven voorstellen, n.l. aan de wortels van de godsdienst. De goden van wie in dit boek sprake is, kijken ons aan als de zichtbaar geworden projecties van het innerlijke leven van de mens, van zijn wensen, dromen en begeerten, zijn hoop, angst, schuldgevoelens en driften. Aan deze beelden – vaak zijn zij vereenvoudigd tot tekens – kan men de verhouding aflezen tussen de mens en het Andere, dat hij niet als zichzelf voelt, kan men zien wat hem obsedeert, wat hij als het belangrijkste in zijn bestaan beschouwt of waar hij de meeste angst voor voelt. De goden zijn vóórbeeld, zinnebeeld, afweerbeeld; zij zijn uit hout of steen of metaal geschapen naar het psychische beeld van de mens die hen vereerde.

Arabisch sierschrift

Weids panorama

Het panorama van mogelijkheden, dat zich in deze „kleine bloemlezing” ontrolt, bestrijkt de afstand van de indrukwekkende voorstelling van Moeder Maïs bij de Pawnee-Indianen (een blauwgeverfde maïskolf met een witte veer versierd, symbool van mannelijk en vrouwelijk, van de voedselgevende aarde en de vruchtbaarheid schenkende hemelse machten), via de zeer uiteenlopende „mensvormige” goden en godsvoorstellingen uit vier werelddelen sedert het stenen tijdperk, tot aan het „abstracte” stukje heilige tekst in Arabisch sierschrift, volgens mohammedaanse begrippen de enige geoorloofde wijze om Allah, de niet weer te geven Almachtige, uit te drukken. Wanneer het waar is, dat religie is: streven naar evenwicht, naar een gevoel van éénheid en ongespletenheid, naar harmonie met het bestaande, dan toont „De Mens en zijn Goden” ons in alle onvermijdelijke beknoptheid een staalkaart van de niveaus waarop de mens in zijn langdurige en langzame groei tot bewustwording aan dat verlangen gestalte heeft gegeven en nog geeft.

In een vroegere belangrijke publicatie, zijn in 1956 bij W. Gaade te Delft verschenen „De religieuze projectie, een anthropologische en psychologische studie over de projectieverschijnselen, in de godsdiensten” (een boek waarnaar in „De Mens en zijn Goden” uiteraard ook enige malen wordt verwezen), noemt Sierksma o.a. het belang van de studie van de periode der kinderjaren voor de godsdienstpsycholoog. In het hoofdstuk „Scheiding tussen licht en duisternis” gaat hij diep in op de ontwikkeling die de mens in de vroege jeugd doormaakt: aanvankelijk leeft het kind nog in de „ongescheidenheid”, d.w.z. het voelt zich één met zijn wereld, het „verliest zich in de dingen”. Dan komt, vooral in de fase waarin het kind over zichzelf in de eerste persoon gaat spreken, ook het groeiend bewustzijn van „ik” als excentrisch, als buiten de dingen, als tegenover de wereld.

„Het kind is bezig mens te worden,” schrijft Sierksma, „en gaat steeds meer de wereld objectiveren, de dingen van de wereld zien in hun eigen onwrikbare feitelijkheid. Hoe meer oog het daarvoor krijgt, hoe minder het die dingen door de bril van zijn verlangens, angsten en conflicten kan zien... tenzij in het compromis van een symbool, dat subjectiviteit en objectiviteit verbindt.”

Verleidelijke parallel

Het is verleidelijk hier een parallel te trekken met het proces van geestelijke evolutie waarbinnen de mensheid als geheel „hinkend onderweg” is, om een andere vaak geciteerde uitspraak van Sierksma (ditmaal over de na-oorlogse literatuur) aan te halen. In „De religieuze projectie” wijst hij op de principiële labiliteit van de mens, op het zich tegelijkertijd subject en object voelen dat bij zijn wezen hoort, dat een kenmerk van het mens-zijn is. Kan de mens het projecteren laten, kan hij ooit die gespletenheid in subject-object opheffen? „Er rest dan slechts één vraag: is er ooit in de geschiedenis een individu of een cultuur geweest, die de menselijke pendelbeweging tussen schijn en werkelijkheid, tussen labiliteit en stabiliteit, tussen waarnemingscompromis en nieuw waarnemingscompromis

mis tot stilstand heeft gebracht; die de eis van de absolute excentriciteit heeft gesteld; die niet van de oneindigheid terugvluchtte in het projectie-compromis der eindige oneindigheid, der in hun beeld gevangen goden; die volle ernst maakte met de excentrische positie van de mens, die in het Niets van de oneindigheid en in de oneindigheid van het Niets is geplaatst; die consequent de afstand tussen zichzelf en tot de wereld absoluut en maximaal maakt?” Sierksma ziet mystiek en vooral Boeddhisme, als „systemen” om die gespletenheid, die pendelbeweging te overwinnen. Het Boeddhisme rekent af met alle projectie, want met alle waarneming, en de mysticus ervaart de ongescheidenheid die het zeer jonge kind onbewust beleeft, op een hoger niveau. Maar die ervaring van éénheid in de mystiek is, zoals Sierksma zeer terecht opmerkt,

Kop van Boedha-beeld

alleen bereikbaar „wanneer de mens de luxe van een gezeten en verzekerd bestaan bezit, (...), een vermoeide en negatieve reactie op een hoog ontwikkelde cultuur”, en in het Nirvana waait het menselijk wezen uit in het Niets.

De consequentie van de door deze redeneringen gestimuleerde gedachtengang lijkt mij, dat men zich vroeger of later gaat afvragen of godsdienst, op welke trap van ontwikkeling dan ook, niet altijd een overgangsstadium betekent naar een lucide aanvaarden van en leven met, de waarneembare werkelijkheid en „la face secrète de l'univers” het raadselachtige onbekende gezicht van het heelal, zoals de essayist Albères het noemt.

Einde der religie?

Eindigt daar noodzakelijkerwijs de religie? Ja, religie als godsdienst en kerk. Maar *niet* religie als een individueel, oneindig gevarieerd, zinvol betrokken zijn bij een wonderbaarlijk heelal. Dat is geen ongeloof, integendeel, al zou ik er zo gauw geen naam voor weten. Ik kan mij voorstellen, dat een anthropologische en psychologische benadering van goden en godsdiensten, zoals Sierksma die in zijn geschriften en in zijn (onlangs helaas door hem beëindigde) leeropdracht aan de rijksuniversiteit te Leiden vertegenwoordigd heeft, in dogmatische kringen niet zonder bezorgdheid wordt bekeken. Want natuurlijk is hier sprake van een uitdaging, om het

Slot op pag. 5

Gerhard Szczesny en de impasse van het humanisme

Antwoord aan Dr. D. H. Prins

In „Mens en wereld” van 5 November polemiseert dr. Prins tegen mij naar aanleiding van mijn bespreking van het boek van Szczesny in het Juli-Augustusnummer van Tirade. Daar ik de indruk heb gekregen dat dit artikel tot misverstand heeft geleid wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om mijn bedoeling te verduidelijken. Ik zou dit al eerder gedaan hebben als ik dadelijk kennis had kunnen nemen van de critiek van de heer Prins, maar ik kreeg het blad pas enige dagen geleden in handen.

Dr. Prins verwijt mij dat ik Szczesny te kort heb gedaan en roept me ter verantwoording over mijn bewering dat het humanisme zich in een impasse bevindt. Ik kan begrijpen dat hij zich verbaast over mijn kritiek op Szczesny en van mening is dat een humanist aan diens kant moet staan waar hij zich beklaagt over toenevende onverdraagzaamheid aan christelijke zijde. Als dr. Prins zegt dat Szczesny's cri de coeur bij mij niet tot zijn recht is gekomen, moet ik erkennen dat hij gelijk heeft. Die cri de coeur sprak me niet zo aan. In een discussie met dr. Van Klinkenberg in het sept.-okt. nummer van Tirade schreef ik: „Mijn grootste bezwaar te gen hem (Szczesny) is dat hij de zwakheid van het humanisme aan het christendom wijt. In de tijd van D. F. Strausz, Feuerbach en Nietzsche, waar hij naar verwijst, waren de christenen heus niet minder aanmatigend, integendeel, maar Strausz, Feuerbach en Nietzsche deden geen beroep op hun verdraagzaamheid, ze gingen tot de aanval over, want ze vonden dat ze iets gloednieuws te zeggen hadden, waar het christendom niet van terug had. Aan die zelfverzekerdheid ontbreekt het de hedendaagse onchristelijke humanist.”

Als Szczesny in zijn boek had geschreven wat hij in zijn rede van 20 oktober in Den Haag heeft gezegd zou ik heel anders gereageerd hebben. Hij sprak daar over de bemoeienis der kerken in de Duitse Bondsrepubliek met zaken van onderwijs en cultuur en vertelde dat er van katholieke zijde al bedenkingen waren gemaakt tegen zijn positie bij de Beierse omroep op grond van zijn atheïstische wereldbeschouwing (Paroolverslag van 21 okt.). Het gaat hier om een totalitaire confessionele *cultuurpolitiek*, zoals die ook bij ons wel wordt gevoerd, openlijk of achter de schermen. Als Szczesny hierover in zijn boek had geschreven zou ik mij met zijn protest of klacht volkomen solidair hebben verklaard, maar ik kreeg de indruk dat hij voornamelijk over de onverdraagzaamheid van de christelijk gekleurde *openbare mening* sprak en daar wist ik niets mee aan te vangen. Mij stond namelijk een heel ander soort hedendaagse christenen voor ogen, een soort waar Szczesny na het verschijnen van zijn boek voortdurend mee te maken heeft gehad. Volgens het reeds geciteerde Parool-verslag moet hij gezegd hebben dat het hem een onbehaaglijk gevoel gaf dat hij, „als duidelijk ongelovige”, zoveel uitnodigingen kreeg voor het bijwonen van religieuze avonden met het verzoek zich toch vooral in de discussies te willen mengen. En bij een debat in Amsterdam tussen Szczesny en Prof. Smits bleken de standpunten van de agnosticus en de theoloog zeer dicht tot elkaar te naderen. „Helaas ontmoet ik in een debat als dit altijd christenen die het verregaand met mij eens zijn,” zei Szczesny.

Vervagende grenzen

Dit is het wat ik bedoel als ik zeg dat het humanisme zich in een impasse bevindt omdat de grenzen tussen geloof en ongeloof beginnen te vervagen. Maar natuurlijk zijn er ook nog onverdraagzame christenen. Ik neem aan dat de

verhoudingen in de Duitse Bondsrepubliek aanmerkelijk ongunstiger liggen dan bij ons. Een boek als dat van Szczesny had in Nederland niet geschreven kunnen zijn. Toch heeft het ook in ons land bij vele christenen een enorme weerklank gevonden, waaruit men mag afleiden dat zij de onverdraagzaamheid van hun broeders in het geloof maar al te goed kennen. Indien het boek ten gevolge zou hebben dat de verdraagzame christenen meer dan tot dusver hun invloed zouden doen gelden tot beteugeling van de onverdraagzame houding der confessionele partijen, dan zou dat het mooiste succes zijn dat Szczesny kon verlangen.

Maar nu de humanistische impasse. Zolang de christelijke godsdienst nog in politieke bolwerken is verankerd en vandaar uit dwang op het culturele leven probeert uit te oefenen moet er wel een humanistische strijdorganisatie zijn die voor de belangen der onchristelijken opkomt en als het ware een derde zuil vormt. Maar het *geestelijk* streven van het humanisme mag zich niet door de oude antithese laten bepalen. Als het dit doet levert het onvermijdelijk een achterhoedegevecht.

Dat is voor velen moeilijk te begrijpen. Enkele jaren geleden werden er in het Humanistisch Verbond nog heftige debatten gevoerd over de vraag of een humanist al of niet religieus kan (of moet) zijn. Ik denk dat dit probleem tegenwoordig niet meer gesteld wordt. Maar als men de grenzen naar de religie toe verwijdt kan men ze niet bij het christendom op laten houden. En de vraag is: welk criterium blijft er dan over?

Humanisme is m.i. niet zozeer een kwestie van wereldbeschouwing als van de manier waarop men zich tegenover zijn wereldbeschouwing verhoudt, nl. of men haar als een onaantastbaar dogma opvat of ten allen tijde bereid is haar ter discussie te stellen. Het is geen kwestie van atheïsme of religie, resp. christendom, maar wel van geloof of ongeloof in de meest letterlijke zin.

De geschiedenis van het humanisme is de geschiedenis van het geestelijk volwassen worden van de mensheid. Dit proces is nog lang niet voltooid, het voltrekt zich met veel ups en downs en ik vrees dat de curve op het ogenblik naar beneden buigt. Het Westeuropese humanisme heeft zich ontwikkeld in een, vaak vijandige, uiteenzetting met het christendom. De wetenschap heeft zich aan de voogdij der kerken onworsteld, maar het politieke en maatschappelijke leven heeft zich nog maar ten dele bevrijd.

Nieuwe vijand

Terwijl op dit terrein nog schermutselingen gaande zijn, is een nieuwe vijandige macht opgekomen in de vorm van de totalitaire pseudoreligies, uitdrukking van de geestelijke onvolwassenheid der in beweging komende massa's. Met deze vijand is het moeilijk afrekenen, in de eerste plaats omdat het humanisme voor de rechten van die massa's opkomt en graag zo lang mogelijk aan hun kant wil blijven staan. Maar ook omdat zich in hedendaagse wetenschap en filosofie onafwijsbare irrationele tendenzen doen gelden. Rationalisme kan niet meer betekenen dat men het irrationele ontkent, maar alleen dat men het de baas wil blijven. Maar waar moet men de grenzen trekken? Zolang een ondubbelzinnig antwoord op die vraag niet gevonden is loopt men gevaar dupe te worden van de pseudoreligies. Vele humanisten van naam hebben hun standpunt nog niet duidelijk afgebakend. Jung wist geen raad met het opkomende nationaal-socialisme, Sartre is in de ban van het communisme.

Hoe staat het nu met Gerhard Szczesny? Hij is anti-nationaal-socialist en anti-communist, maar hij wil zich aanpassen aan de massa's. Terwijl Heer duidelijk de humanistische doelstelling formuleert „het groeien van ware vrijheid, van intellectuele redelijkheid en vrome zin in een maatschappij die al te licht van deze haar mensenrechten afziet, het grote thema van de groei der democratie, der vrije samenleving”, spreekt Szczesny van de *doorsneemens*, van vermindering der spanningen in de wereld *desnoods ten koste van de culturele levensstandaard en levensstijl*. En nu is het wel mogelijk dat hij het beter bedoelt (ten slotte zegt hij dat men de mensen voor hogere en intensievere vreugden moet interesseren en het verlangen naar een rijper oordeel en een fijnere smaak bij hen moet aankweken), maar zolang hij in zijn conformistische houding volhardt, kan hij geen verhelderend en bevrijdend antwoord geven op de vragen die voor het humanisme in deze kritische periode van zijn geschiedenis levenskwesaties zijn.

Ik wil nog even de veronderstelling van Dr. Prins dat ik Szczesny's oprechtheid in twijfel zou trekken, recht zetten. Ik schreef: „In zijn laatste brief geeft hij eerlijk toe, dat hij zich in geen benijdenswaardige positie bevindt, want de voorafgaande brief van Heer is zo'n openhartig appèl aan alle mensen van goeden wille dat het betweterig en twistziek moet lijken als hij toch nog bedenkingen oppert. Hij eindigt wijselijk in een meer verzoenende toon”. Daar wil ik niets anders mee zeggen dan dat ik dit verstandig van hem vind. *Josine W. L. Meyer*

Naschrift

Ik ben blij, dat Szczesny nu ongeveer (ik maak een voorbehoud, ten aanzien van de laatste alinea, die mij ook zó nog niet bevredigt) krijgt, waar hij recht op heeft, al valt het mij moeilijk te begrijpen, dat mijn opponente in zijn boeken niet heeft kunnen vinden, wat nagenoeg alle critici er wel uit gelezen hebben.

De impasse, ook alleen maar een misverstand? Bij dit woord denk ik eerst – zo staat het ook in mijn woordenboek – aan een doodlopend slop, overdrachtelijk dus aan een toestand, waarin men vastgelopen is. Welnu in deze zin is er geen sprake van een impasse. Of Szczesny in staat is een „verhelderend en bevrijdend antwoord te geven op de vragen, die voor het humanisme... levensvragen zijn” kan ik uit zijn boeken niet beoordelen. Zij leggen de volle nadruk op het scheppen van een voor dit doeleinde noodzakelijk geestelijk klimaat (ik verwijs hier naar de radiolezing van Bongers, Woord van de week van 20 nov.) en komen dus nauwelijks aan iets anders toe. Wel weet ik, dat het H. V. zich van deze opgave bewust is. Het wordt daarin niet gehinderd door de m.i. gelukkige omstandigheid, dat de zwart-wit tegenstelling tussen het atheïsme en het traditionele christendom verbleekt. Dit maakt het de humanisten gemakkelijk zich aan hun positieve taak, een richtingwijzer voor buitenkerkelijken te zijn, te geven. Zij laten zich dan ook niet bepalen door de oude antithese” en hebben daar ook niet de minste behoefte aan. Ondubbelzinnig blijkt dit uit het snel groeiende apparaat van de humanistische geestelijke verzorging; uit de contacten, in en buiten het Nederlandse Gesprek Centrum, waar zij ondervinden, dat zij in stijgende mate erkend worden als gelijkwaardige partners; uit de pogingen, die zij in woord en geschrift en o.a. via die geestelijke verzorging doen om bij te dragen tot de opvoeding van de mens tot eigen verantwoordelijk-

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

„Verloren illusies zijn gevonden waarheden”
Multatuli

Er bestaat onder de filosofisch-niet-geïnteresseerde goegemeente een hardnekkig misverstand en wel dit, dat filosofie uitsluitend een zaak is van dorre verstandelijkheid, van een rationele redeneertrant, waaraan het hart geen deel heeft. Niets is minder waar. Natuurlijk speelt de „redelijke verantwoording” een centrale rol. Maar ook het gevoel en bovenal de intuïtie (sprak Spinoza niet van de „scientia intuitiva”?) hebben hun deel aan de visie van de filosoof. En wie de werken van de Franse moralisten, van Montaigne tot Pascal, van de Spanjaarden Unamuno en Ortega y Gasset, van de Rus Sjestow, van Schopenhauer en Nietzsche eens ter hand neemt, wordt getroffen niet alleen door het gloedvolle proza, door de schoonheid van de taal, maar ook door het feit, dat deze wijsgeren spreken tot de totale mens, de denkende, de willende en voelende mens, dus de mens, die niet alléén waarheid, maar óók schoonheid en goedheid zoekt. Bovenal geldt dit voor een figuur als Schopenhauer. De herdenking van zijn honderdjarige sterfdag is een gelukkige aanleiding om zijn werk weer eens ter hand te nemen. Inderdaad „een gelukkige aanleiding” want wonderlijk genoeg is het werk van de grote pessimistische denker in deze tijd, waarin er genoeg reden tot pessimisme is, niet populair.

Even een korte levensschets: Arthur Schopenhauer werd in 1788 in Danzig geboren en door zijn vader bestemd voor het beroep van koopman, waarvoor hij echter geen enkele belangstelling had. Hij volgde colleges in Göttingen (natuurwetenschappen en wijsbegeerte) en promoveerde tenslotte in 1813 in Jena.

Belangrijker dan deze studie en van beslissende betekenis waren echter de levenservaringen van de jonge Schopenhauer. Het huwelijk van zijn ouders was niet gelukkig. Zijn vader pleegde vermoedelijk zelfmoord en nadien leidde zijn moeder, die hij haatte, een nogal lichtzinnig leven in Weimar. Het onmenselijke bestaan van galeislaven, die hij in Toulon zag, maakte een diepe indruk op hem. Later schreef hij dan ook: „Op mijn zeventiende jaar, zonder enige academische vorming, werd ik aangegrepen door de ellende van het leven, zoals Boeddha in zijn jeugd, toen hij de ziekte, de ouderdom, het lijden en de dood ontdekte. De waarheid, die op duidelijk waarneembare wijze uit de wereld opklinkt, haalde spoedig de overwinning op de joodse dogma's, die men mij had ingeprent.”

Zijn hoofdwerk

Vanuit deze levensvisie schreef hij van 1814 tot 1818 zijn hoofdwerk „Die Welt als Wille und Vorstellung”, dat in 1819 bij Brockhaus verscheen. Niet de oude verbitterde man van de bekende foto uit 1859 is de auteur van dit grootse werk maar de jonge geleerde van dertig jaar. Dit lijkt merkwaardig. Maar Schopenhauer zelf schrijft aan zijn uitgever: „... Der Eindruck nämlich, welchen auf einen indivi-

heid. Zij moeten daarbij nog veel weerstanden overwinnen, niet alleen die van extremistische tegenstanders, maar ook – erger – die van geestverwanten, die afzijdig blijven en wier hulp zij node missen. Echter, dat verhindert hen niet in de toekomst te geloven en onverdrot hun constructiearbeid voort te zetten. De weg vóór hen ligt open. Pr.

duellen Geist die Welt macht, und der Gedanke, durch welchen der Geist, nach erhaltener Bildung, auf jenen Eindruck reagiert, ist allemal nach zurückgelegtem dreissigstem Jahre da, vorhanden und geschehen: alles Spätere sind nur Entwicklungen und Variationen desselben.” Inderdaad, al het later werk van Schopenhauer is een verdere ontwikkeling van het grote thema, dat hij in zijn „Die Welt als Wille und Vorstellung” ontvouwde. Merkwaardig is, dat het werk, dat Schopenhauer zijn vermaardheid bezorgde, niet dit hoofdwerk was doch zijn bundel beschouwingen „Parerga und Paralipomena”. Al dit werk getuigt niet alleen van een groot denker, maar ook van een groot essayist. Er schuilt veel waarheid in deze woorden van Schopenhauer zelf: „Nur wer echte eigene Gedanken hat, hat echten Stil”.

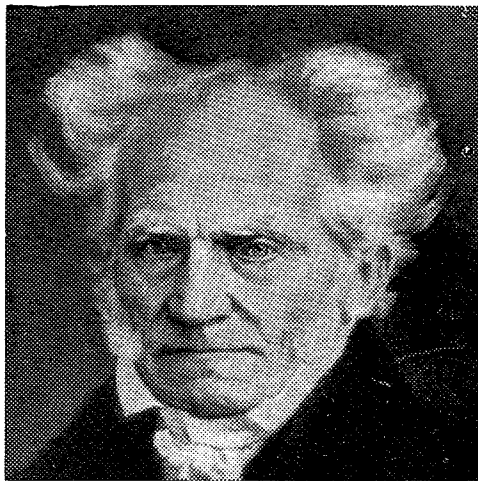
Is het een wonder, dat Schopenhauer onder zijn bewonderaars vele kunstenaars telde: Tolstoj, Wagner, Nietzsche (die schreef over „Schopenhauer als Erzieher”) en in onze eeuw Thomas Mann, die aan Schopenhauer een essay wijdde.

Kant had geleerd, dat de mens bij zijn waarneming van de werkelijkheid slechts gestalten, verschijnselen, kleuren, bewegingen waarneemt, d.w.z. slechts de uiterlijke verschijningsvormen; het wezen van de dingen, het „Ding-an-Sich”, blijft hem onbekend. Schopenhauer vroeg zich echter af, of dit wezenlijke dan niet in de mens zelf gevonden kan worden. Ook de mens is immers een deel van de werkelijkheid. En hij meende dit „Ding-an-Sich” te vinden in de Wil.

Innerlijk wezen

Wij ervaren ons lichaam niet alléén in zijn uiterlijke verschijning maar ook in zijn innerlijk wezen, welk zich openbaart als blinde levenswil. Overal is deze levenswil aanwezig: in de bewegende sterrenstelsels, in het kristal, in de groeiende plant en het op roof beluste dier. In de mens echter is deze levenswil tot bewustzijn van zichzelf gekomen. In ons zelf ontdekken wij het diepste wezen van de werkelijkheid: de blinde Wil. De mens gaf zichzelf met enige zelfingenomenheid de naam „homo sapiens” (de wetende mens). Niet het weten, het bewustzijn is echter essentieel, maar de drift, de wil. En hier vormt Schopenhauer de wegbereider van een reeks van denkers vanaf Eduard von Hartmann tot Freud en de Spanjaard Unamuno die het wagen te verkondigen, dat niet, zoals de Renaissancedenkers en de filosofen van het Duitse idealisme (Hegel!) meenden, de geest, het denken, de wezenlijke kern van de mens uitmaakt, maar zijn wil, zijn driftleven. Zijn filosofie gaat niet uit van God als laatste bestaansgrond. Uitgangspunt voor Schopenhauer is de handelende maar bovenal de lijdende mens. Waar Schopenhauer spreekt over de „donkere diepte van ons innerlijk” is het niet moeilijk verband te leggen tussen zijn werk en dat van de grote psychotherapeut Freud.

De mens is niet de autonome „homo sapiens”, hij is een gedrevene en verblinde, één van de vele vormen en gestalten, waarin het absolute, de blinde Wereldwil zichzelf individualiseert. Deze Wereldwil, die aan al het bestaande ten grondslag ligt, verwerkelijkt zich en splitst zich in de talloze levensvormen, die elkaar op leven en dood bestrijden, gehoorzamen aan de drang tot zelfbehoud en voortplanting. In „Die Welt als Wille und Vorstellung” lezen wij: „Zugleich werden wir uns erinnern, dass überall die manigfaltigen Naturkräfte und organischen Formen einander die Materie streitig machen, an der sie hervortreten wollen, indem Jedes nur besitzt was es dem Andern entrissen hat, und

ARTHUR SCHOPENHAUER

so ein steter Kampf um Leben und Tod unterhalten wird, aus welchem eben hauptsächlich der Widerstand hervorgeht, durch welchen jenes, das innerste Wesen jedes Dinges ausmachende Streben überall gehemmt wird, verblich drängt, doch von seinem Wesen nicht lassen kann, sich durchquält, bis diese Erscheinung untergeht, wo dann andere ihren Platz und ihre Materie gierig ergreifen.” Een eenzijdig-pessimistische Schopenhaueriaanse visie, zal men zeggen. Maar heeft Schopenhauer's tijdgenoot de bioloog Darwin in zijn these over „the struggle for life” niet hetzelfde gezegd? Bovendien konden beiden aansluiten op de beschouwingen van de econoom Adam Smith over „het vrije spel der maatschappelijke krachten” welk „spel” in wezen niets anders betekent dan een moordende concurrentiestrijd, waarin de zwakke onvermijdelijk het onderspit moet delven.

Tegenover Hegel's „Alles was ist, ist vernünftig” stelde Schopenhauer zijn geloof aan de irrationaliteit van deze onbegrijpelijke, ondoorzichtige wereld, waarin de mens een vreemde, een gedrevene is. De Wereldwil die zich manifesteert in al het bestaande is een blinde kracht, die niet weet wat hij wil. Schopenhauer gebruikt hier het beeld van de blinde, die een lamme draagt. De Wil is de sterke blinde, die een ziende, maar verlamde op zijn schouders draagt.

(Wordt vervolgd)

Slot van pag. 3

woord te gebruiken, dat Prof. Mönnich in een bespreking van „De Mens en zijn Goden” (in „De Groene” van 12 nov. j.l.) enige malen liet vallen.

Wat geloof ik en waarom, zijn nog maar de minst gecompliceerde vragen, die theologen en gelovige leken zich op een gegeven ogenblik wel moeten stellen, wanneer zij zich met deze materie gaan bezighouden. Beslissend en onontkoombaar is dan het probleem waarom het laatste godsbeeld in onze ontwikkeling zo nadrukkelijk „de Zoon des Mensen”, „de Mens” heet, en waarom hij als de lijdende, de gekruisigde, wordt voorgesteld. Niet voor niets eindigt „De Mens en zijn Goden” met een beschouwing over Picasso's schilderij „Guernica”, beeld van zinloze vernietiging en chaos, „religieuze projectie” van het onmenselijke, dierlijke en duivelse in de mens: homo homini lupus (de mens is de mens een wolf).

Misschien lijkt het alsof dit alles in het kader van een boekbespreking wel wat ver gaat. Maar met de reactie „interessant” of „mooi” gaat men ten aanzien van „De mens en zijn Goden” niet ver genoeg, zoals de lezer (en kijker) zelf zal merken. Men komt er zichzelf in tegen, en dat dwingt tot plaatsbepaling!

De existentiële filosofie (III)

door Prof. Dr. C. A. Mennicke

Er is geen instantie ter wereld, die uitsluitend zou kunnen geven omtrent de waarheid. Nóch het geloof, nóch de rede, nóch de wederzijdse ondersteuning van allebei (zoals het in 't Thomisme gesteld wordt) vormen een dergelijke instantie. Ware het anders dan zou het onverklaarbaar zijn, dat het evidentie-gevoel zich niet op een algemeen aantoonbare wijze zou doen gelden, wanneer men de waarheid te pakken krijgt. Er is wel evidentie-gevoel. Maar in het Hindoeïstisch geloof precies zoals in het Islamitische, in het katholicisme precies zoals in het protestantisme en in het Spinozisme precies zoals in het Hegelianisme. Men kan de belangrijke betekenis van deze evidentie-gevoelens in het verband der samenleving spoedig genoeg leren begrijpen. Daardoor echter komt de waarheid niet dichterbij. Integendeel wordt de relativiteit des te duidelijker zichtbaar. Maar als iemand aan het filosoferen slaat, moet hij tenslotte toch tot het inzicht komen, dat het gebrek aan een instantie, die de gedachten- en geloofsstrijd der mensen zou kunnen beslechten, juist typerend is voor de situatie, waarin de mens verkeert en dat de solidariteit der mensen juist in dit Niet-weten en Niet-weten-kunnen van de waarheid bestaat. Dat wij voor en met het mysterie moeten leven en dat daarin de grond van onze gemeenschap als mensen ligt. En wanneer wij ons zodanig de wijze van bestaan, waartoe wij door de kosmische constellatie gebracht zijn, bewust maken, komt inderdaad een nieuwe mogelijkheid van wijsgerige bezinning in het zicht. Ik tracht nu de grondtrekken daarvan in mijn eigen bewoordingen te ontwikkelen, waarbij ik (sterker dan de klassieke werken van de existentiële filosofie het doen) bij de maatschappelijk-historische ontwikkeling van het mensdom aansluit, omdat ik van mening ben, dat hierdoor de zin van het existentiële filosoferen nog duidelijker kan worden.

Het eerste, wat ons opvalt, is, dat wij ons in de wereld, waarin wij verzeild geraakt zijn, vrij aardig kunnen oriënteren. Wij weten wel nog niet precies, hoe het leven op deze aardbol, die een paar miljard jaar bestaat en die zijn bestaan te danken heeft aan een vrij zeldzame kosmische constellatie, is ontstaan. Maar het is op 't ogenblik niet meer denkbeeldig, dat wij ook dit in een niet te verre toekomst kunnen nagaan. En evenzeer zijn wij het begrijpen van het ontstaan van de mens genaderd. De mutaties, die geleidelijk tot hem geleid hebben (ongeveer 600.000 jaar geleden), hebben hem losgemaakt van het instinctieve verband met de natuur en hebben hem gedwongen, zich een eigen wereld te scheppen naast de natuur: de wereld, die wij cultuurwereld noemen. Deze cultuurwereld, die op haar hogere trappen geworden is in verband met heerschappij en arbeidsverdeling, geeft een antagonisme te zien, dat begrepen wil worden uit het feit, dat de mens een drift-wezen is en als zodanig naar bevrediging van zijn behoeften streeft, en dat hij desnoods voor deze bevrediging gaat vechten. Dit is de simpele verklaring van alle strijd en onvrede in de mensenwereld. Maar hiermede is dan ook tegelijkertijd geconstateerd, dat wij in een eindige, in tijd en ruimte verdeelde wereld leven. Het Eeuwige kent geen splitsing. Dat is het diepe inzicht, dat wij aan de oude indische filosofie danken. Daarom echter is ook in het Eeuwige geen leven mogelijk. Het is Nirwana, het Zijn, dat op geen enkele manier te karakteriseren valt. En alles wat over de oorsprong der verdeeldheid gedacht en gezegd kan worden, is fantasie resp. mythologie. Alleen dit kunnen wij inzien: dat de verdeeldheid de voorwaarde voor het leven is. Dat alle leven dus tijdelijk, vergankelijk is. Dat dus

de dood als voorwaarde voor het leven gezien moet worden. Zoals in de natuur feitelijk vergankelijkheid en dood aan de orde zijn. En dat juist persoonlijk leven alleen mogelijk is, waar het Tijdelijke en het Eeuwige elkander ontmoeten.

Collectief wezen

Bij dit inzicht moeten wij een ogenblik blijven stilstaan. Persoonlijk leven ontwikkelt zich, omdat op de trap der mutaties, waarop de mens verschijnt, het gedrag van het afzonderlijke levende wezen niet meer bepaald wordt door het instinctieve verband, waarin het met de natuur staat (zoals bij de hoogst ontwikkelde dieren nog), maar door de condities, die de groep aan het meeleven in deze groep stelt. De mens is dan voorlopig nog niet individu in de latere zin van dit woord. Hij is duizenden eeuwen lang een collectief wezen, dat niet anders kan dan zich aan de condities te onderwerpen, die de groep hem stelt, omdat hij in en aan het meeleven in de groep zijn leven heeft. Waarbij men zich goed bewust moet maken, dat de inhouden van het groepsleven niet slechts gegeven zijn door de uiterlijke noodzakelijkheden, die de strijd voor het zelfbehoud van de groep met zich meebrengt (zoals inzamelen, vissen, jagen), maar dat ook alle psychisch-geestelijke inhouden er bij horen (Taboe's bijv. en cultische gebruiken), die in iedere groep ontstaan in verband met de wereld-interpretatie, die zich aan iedere groep opdringt – in verband met natuurverschijnselen, met de dromen, met wat men omtrent de dood beleeft enz. Het is een gesloten Denk- en Gevoelswereld, die in alle primitieve groepen gevormd wordt en die dan als geheel de condities vormt, die alle leden van de groep vervullen, – vanzelfsprekend. Er is zo goed als geen twijfel, laat staan oppositie. Er is hierom ook geen individueel leven in de latere zin van het woord (de zin, die in de „Hochkulturen” daarmee verbonden wordt).

Wij kunnen hier niet nader uiteenzetten, waarom er twijfel en oppositie ontstaan. Wij kunnen alleen maar constateren, dat zij ontstaan, dat zij tot godsdienstige profetieën en wijsgerige concepties leiden, die, zoals wij kunnen nagaan, allemaal in heel bepaalde relaties tot geografische en historische omstandigheden staan. Die elkander bestrijden door een beroep te doen op de heel speciale openbaring of verlichting, die hun ten deel gevallen is. En dit alles leidt tenslotte bij al die mensen, die geen enkele van de gereclameerde evidentie-gevoelens (noch de godsdienstige, noch de wijsgerige) in zich kunnen ontdekken (wanneer zij helemaal bij de waarheid blijven) tot de vraag: hoe heb ik het nu? Wat moet ik aan met al dit geharrewar van godsdienstige overtuigingen en wijsgerige concepties? Hoe kom ik tot een beslissing, wanneer ik a.h.w. om redenen van geestelijk fatsoen geen enkele kan aanvaarden?

Geen modefilosofie

Dit nu is de situatie, waarin het existentiële filosoferen begint. En ik hoop met deze hele uiteenzetting duidelijk gemaakt te hebben, dat hier niet van modefilosofie of iets dergelijks sprake kan zijn. Dat het hier veeleer om iets gaat, dat in het leven van ieder geestelijk geïnteresseerd mens iedere dag het levensprobleem kan worden. Het levensprobleem, dat wij nu in een slotbeschouwing nog eens goed onder handen willen nemen.

Men vraagt van een mens een vastberaden houding, ja men waardeert een rotsvaste over-

tuiging. Maar is dat eigenlijk niet onzinnig, wanneer wij ons bewust maken, dat een absoluut juist inzicht omtrent de waarheid nergens in de wereld te koop is? Velen zien de dingen zo en belanden daarom bij het nihilisme. Men hoeft dan zeer zeker niet te vertwijfelen. Het leven biedt in ieder geval vele mogelijkheden. Maar al deze mogelijkheden hebben iets willekeurigs, zijn eigenlijk zuiver aesthetisch van aard of in ieder geval slechts pragmatisch. Dit onbepaalde relativisme karakteriseert volgens velen de filosofie van Sartre en van daar dat het existentialisme in opspraak gekomen is.

Doch ook bij Sartre heeft dit relativisme niet het laatste woord, laat staan, zoals wij gezien hebben, bij iemand als Abbagnano of bij Jaspers en Heidegger. Integendeel: wij hebben juist bij Abbagnano de indruk van een dodelijke ernst en van een onwrikbare vastberadenheid (om niet te zeggen eenlijngheid, die het tegendeel van alle relativisme is) gekregen. En wanneer wij ons nu afvragen, hoe het existentialisme, dat de relativiteit van alle redelijke inzichten en van alle menselijke impulsen beweert (een relativiteit, die zich, nog eens gezegd, onafwijsbaar aan ons opdringt, wanneer wij ons de ontelbare verschillen van opvattingen en overtuigingen voor de geest halen) toch tot een positieve houding tegenover de levenstaak en daarmee tot levensernst kan leiden, dan ligt de verklaring daarvoor in de waarneming, dat geen gedachte gedacht en geen besluit genomen kan worden, zonder dat de mens een verantwoordelijkheid op zich neemt. En dat is zo, omdat hij niet geheel en al bepaald is door de samenhangen van natuur en maatschappij, waarin hij staat, maar omdat hij de mogelijkheid heeft, zich steeds meer onafhankelijk daarvan te maken en een eigen persoonlijk leven te ontwikkelen.

(Slot volgt)

Inaugurale rede van Prof. Dr. B. W. Schaper

„Persoonlijk zie ik in de geschiedbeoefening allereerst de mogelijkheid tot participatie aan menselijk ervaren, in leed en vreugde, in opgang en ondergang. Zij is alleen bereikbaar vanuit de eigen concrete levensverhoudingen. Zij vereist daarom evenzeer een intense beleving van de eigen tijd als een sterke penetratie in het verleden. De maat van ons leven is, naar het woord van een wijsgeer, de maat onzer kennis: d.w.z. hoe rijker eigen leven, hoe meer begrip voor de historie.

Hoe meer wij daarbij vervuld zijn van vragen van onze eigen tijd, die in laatste instantie vragen van geestelijke aard zijn, hoe rijker vrucht onze relatie met het verleden dragen zal. Waar deze vragen altijd weer neerkomen op vragen naar de menselijke conditie, het concrete mens-zijn, is hiermee het eeuwige thema der geschiedenis aangegeven.”

Van deze eigen visie op de historie getuigde dr. B. W. Schaper in de rede, waarmee hij op 4 november het ambt van hoogleraar in de Algemene Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden aanvaardde. Hij besloot deze intrede, die tot titel droeg „Politiek in de ban der geschiedenis”, in aansluiting op Albert Thomas' uitspraak dat er veel objectiviteit nodig zal zijn om de internationale vrede te bouwen, aldus:

„Het lijkt een wat ver gezocht slot-akkoord in een betoog over politiek en historie; misschien een te gewilde sprong in de actualiteit. Het zij zo. Maar wanneer de historicus in de mensheidsidee zijn hoogste richtsnoer vindt en het verleden benadert vanuit de diepste vragen van zijn eigen tijd, zal hij moeten erkennen, dat de vestiging van een vreedzame samenleving der volken ook voor zijn arbeid een beslissende voorwaarde is. Omdat wij immers in onze aera zonder die vrede er allerminst zeker van zullen zijn, nog over de tijd te beschikken, zowel om geschiedenis te maken als te schrijven”.

IK denk er ZO over

Een overwonnen standpunt

Het redactionele cursieve stukje op de eerste pagina van Mens en Wereld van 19 dezer heeft mij doen schrikken. Schrijvend over kindermoordenaars gebruikt de schrijver uitdrukkingen als „oude viezerds” en „oude en jonge smeerlappen”.

Is het de schrijver van dit cursiefje – waarvan de strekking mij overigens ook niet duidelijk is – onbekend dat de stelling dat seksuele misdadigers viezerds en smeerlappen zijn in de beschaafde landen thans reeds enige tientallen jaren als een overwonnen standpunt wordt beschouwd en dat met name een kindermoordenaar een ernstig gestoord en beklagenswaardig mens is, wiens „viesheid” op een lijn staat met die van een kankerpatiënt? Van reactionaire zijde en door mensen wier denken in hoofdzaak door emoties wordt bepaald wordt bij tijd en wijle nog wel eens storm gelopen tegen de huidige inzichten der criminologen en het is daarom uiterst gevaarlijk wanneer men zich uit onwetendheid of onnadenkendheid aan de zijde schaaft van hen die „al dat wetenschappelijk gedoe” toch al reeds met lede ogen aanschouwen.

Dat dit nu juist in Mens en Wereld moest geschieden is ontstellend. *Mr. L. I. de Winter*

De strekking van het cursiefje in M. en W. van 19 november is door deze schrijver en ook door anderen, wier reacties mij geworden wel zeer misverstaan. De angst van ouders van kinderen uit een streek waar of ernstige seksuele delicten worden gepleegd en het vergiftigen van de sfeer waarin ouderen kinderen tegemoet zouden willen treden, dat waren de grondgedachten van het stukje en de vraag werd gesteld: hoe het mogelijk was, dat een ernstig gestoorde delinquent, na een veroordeling voor moord, toch weer op vrije voeten, een zelfde soort moord kon begaan. Een adres aan de minister van Justitie, aangeboden uit naam van duizenden ouders geeft schrijver de overtuiging, dat hij in dezen bepaald geen theoretisch probleem heeft aangesneden.

Dat seksuele misdadigers en exhibitionisten geen normale mensen zijn en dat hun afwijkingen beklagenswaardig zijn is de schrijver bekend, maar over deze zijde van het vraagstuk ging nu het stukje niet. Dat de inzender – en ook anderen – gevallen is over de woorden viezerds en smeerlappen, is betreurenswaardig. Zó wordt in kringen van „gewone”, niet criminologisch geschoolden gesproken en in het kader van dit stukje mochten deze woorden gebezigd worden. Dat deze viezerds beklagenswaar-

Een cursiefje en de geestelijk gestoorde

Naar aanleiding van het cursiefje in „Mens en Wereld” van 19 november, hebben wij een aantal ingezonden stukken ontvangen. Het is ons duidelijk dat de kwestie van de geestelijk gestoorde in de samenleving, die in dat cursiefje van een bepaalde kant belicht werd, een dieper gaande behandeling eist. Wij stellen ons dan ook voor zeer binnenkort een of meer deskundigen uit te nodigen in „Mens en Wereld” breder op dit onderwerp in te gaan, dan in het cursiefje uiteraard gebeurd is. Wij vertrouwen daarmede aan de wensen van de ingezonden stukkenschrijvers tegemoet te komen. Inmiddels vragen wij op het ogenblik geduld van hen en van de andere lezers. *De Redactie*

dige personen zijn is daarmee niet ontkend. Inzender is, waarschijnlijk net zo goed als schrijver dezes, op de hoogte van het feit, dat dorpsgemeenschappen, wijken, bepaalde streken, eenvoudig vergiftigd worden door exhibitionisten. Ik overdrijf niet, wanneer ik zeg, dat dit een probleem is, dat om een oplossing schreeuwt. *Cursiefschrijver*

Openbaar Kunstbezit en de radio

Mag ik nog eens terugkomen op de kwestie van Openbaar Kunstbezit en het commentaar op mijn vorig ingezonden stukje door de redacteur van „Kritisch Allerlei”. Dit commentaar is weinig overtuigend. Hij suggereert, dat de uitzending van Openbaar Kunstbezit eerst onverwacht is afgewezen door de radio en dat pas veel later de gedachte naar voren gebracht is, dat men het eens voor de T.V. zou proberen. Dit is onjuist. Het is van het begin af aan de bedoeling geweest O.K.B. over te brengen van de radio naar de T.V. Dit plan is vele jaren uitgesteld en tenslotte naar 1962 verschoven.

De redacteur K.A. vraagt zich af of het publiek dat de cursus O.K.B. volgt wel veel naar de T.V. zal kijken. Ik betwijfel dat met hem. Daartegenover zullen een miljoen T.V.-kijkers de uitzending kunnen volgen. Zelfs als zij de cursus niet hebben. Wie weet hoe veel nieuwe belangstelling hierdoor gewekt wordt.

Men kan er verschillend over denken of de cursus O.K.B. beter tot zijn recht komt voor de radio of de T.V., maar ik meen te hebben aangevoerd, dat deze vraag met cultuur-barbarisme niets te maken heeft. Het is ook een subjectief oordeel, als de redacteur K. A. zegt dat het „iets”, dat aan cultuur gedaan wordt, voor de radio te weinig is. Door de Nederlandse radio worden meer serieuze uitzendingen gebracht dan in het buitenland gebruikelijk is. Een rapport van het C.B.S. uit 1957 geeft daarover grondig statistische documentatie. Het is al weer de vraag, of men de radio meer ziet als een instrument voor massa-opvoeding, dan wel als een middel voor in hoofdzaak cultureel hoogstaande uitzendingen. Maar ook dit is geen vraag van cultuurbarbarisme. *J. Hermans*

Nogmaals Openbaar Kunstbezit

In M. en W. van 19 november neemt de heer J. Hermans onze medewerker van „Kritisch Allerlei” op de korrel. Mijns inziens raakt zijn betoog de kern van de zaak echter niet. Wij vernemen dat de cursus „Openbaar Kunstbezit” in 1961 zal worden voortgezet. Dit was al lang bekend. Het gaat er echter om of deze cursus in 1962 nog voortgang zal vinden. Hierom draait de kwestie en dit is nog steeds niet zeker! Het verdere betoog van de heer Hermans over het feit, dat Openbaar Kunstbezit voor de televisie komt, doet hier weinig ter zake. Het punt is, dat O.K. voor de radio dreigt te verdwijnen. De duizenden radiobezitters, die wel belangstelling voor O.K. hebben, maar geen televisie bezitten, zijn met televisieuitzendingen weinig gebaat. *P. Krug*

Teneinde de Nieuwjaarsbrief van het Humanistisch Verbond, die dr. J. P. van Praag op zondag 1 januari 's morgens om kwart voor tien in de rubriek Geestelijk Leven voor de VARA-microfoon zal uitspreken, nog in het komende nummer van Mens en Wereld te kunnen afdrukken, zullen onze abonnees dat nummer niet op zaterdag 31 december, maar op maandag 2 januari ontvangen.

Aan onze lezers

Wilt u ons helpen door deze maand het abonnementsgeld voor Mens en Wereld 1961 over te maken op postrekening 304.960 t.n.v. het Humanistisch Verbond - Utrecht. Voor rekeninghouders van de gemeente giro Amsterdam is er ook nog M 1000 t.n.v. Administratie Mens en Wereld - Utrecht.

Het abonnementsgeld bedraagt voor leden van Het Humanistisch Verbond; Humanitas; Humanistische Luisterkring „Het Woord van de Week”: f 5,- per jaar. Voor niet leden: f 7,50 per jaar.

Bij voorbaat onze hartelijke dank.

De Administratie

Lezingen voor de radio

18 december, 9.45 uur (VARA): dr. H. Bongers, „Bezinning in de drukte”.

26 december (2e kerstdag), 9.45 uur (VARA): dr. D. H. Prins, „Een humanistische kerstoverdenking”.

1 januari 9.45 uur (VARA): dr. J. P. v. Praag: „Nieuwjaarsbrief van het Humanistisch Verbond”.

8 januari 9.45 uur (VARA): prof. dr. Libbe v. d. Wal: „En wat zegt de humanist daarvan?”

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

* De uitzendingen voor de AVRO-microfoon vinden steeds plaats op de eerste dinsdag van de maand, des middags van 4 uur tot 4.15 uur.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Ex-administrateur grote rubber-onderneming zoekt voor direct werk in handel, kantoor of industrie. Goede organisator, leidinggevende capaciteiten. Getest door de Rijks-psychologische Dienst, met positieve resultaten. Brieven onder no. dec. 3 aan het bureau van dit blad.

Dame, m.l.t. zoekt werk per jan. in Den Haag of omg. voor halve d. of enkele d. per week. Adm., steno-typen, talen. Brieven onder no. dec. 4 aan het bureau van dit blad.

Voor

CREMATIE

blijft onder de gewijzigde wet een

VERKLARING

noodzakelijk.

Formulieren hiervoor zijn gratis verkrijgbaar bij de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 II, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk? f 0.25

Dit wordt gedaan - 0.30

Een verrassende ontmoeting - 0.25

Het rassenprobleem - 0.25

Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom - 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

zeilkamp 1961 - langweer (fr.)

Na het geslaagd zeilkamp in 1960 wordt bij voldoende deelname in 1961 opnieuw een familie-zeilkamp gehouden en wel van 5 t/m 19 augustus 1961. Prijs f 65,- per week (alles inbegrepen). Opgaven vóór 31 december a.s.

Voor volledige inlichtingen: Oudegracht 152, Utrecht (030) 1 01 63.

kalender 1961

In dezelfde mooie uitvoering als in 1960 is de kalender 1961 verkrijgbaar. Wilt u er ook nog een? U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 2,50 op postrekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 tot november 1960 toegenomen met 3400 en bedraagt thans ruim

4700

Wij openen voor hen, die voor 1961 abonnee willen worden, de mogelijkheid om alle nog in 1960 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs ad f 4,- per jaar dient u over te schrijven op postrekening 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1961.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293